

UOT:78

**AZƏRBAYCAN BƏSTƏKARLARININ MAHNILARINDA TƏBİƏT
MÖVZUSUNUN TƏCƏSSÜMÜ MƏSƏLƏLƏRİ**

Həsənova Səidə Zahid qızı
Gəncə Dövlət Universiteti
saida_nika@yahoo.com

Xülasə: Azərbaycan musiqisində xalqın təbiətə olan sevgisini ifadə edən əsərlər özünəməxsus yer tutur. Təbiətin gözəlliyi həm Azərbaycan xalq musiqisində, həm bəstəkarların yaradıcılığında böyük ustalıqla əks etdirilir.

Məqalədə Azərbaycan bəstəkarlarının mahnılarında təbiət mövzusunun təcəssümü məsələləri araşdırılır.

Açar sözlər: musiqi, bəstəkar, təbiət, yaradıcılıq, mahnı

Ключевые слова: музыка, природа, композитор, творчество, песня

Key words: music, nature, composer, creativity, song

Öncə qeyd edək ki, Bakı şəhərində BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyasına 2024-cü ildə ölkəmiz böyük uğurla ev sahibliyi etdi. COP29 beynəlxalq səviyyədə iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə dünyanın ən əhəmiyyətli tədbirlərindən biri kimi dəyərli qərar, təklif və tövsiyələrlə yadda qaldı.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti möhtərəm cənab İlham Əliyevin 25 dekabr 2023-cü ildə imzaladığı Sərəncam ilə 2024-cü ilin Azərbaycanda “Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili”, ölkəmizin işğaldan azad edilmiş torpaqlarını, eləcə də Naxçıvan Muxtar Respublikasının “Yaşıl enerji” zonası elan edilməsi təbiətin qorunması istiqamətində mühüm əhəmiyyətli işlərin səmərəli təşkilinə əlverişli şərait yaratdı [16].

Təbiət və musiqi ilk baxışdan bir-birindən uzaq sahələr kimi görünə bilər, əslində ikisi də insan şüurunda dərin təsir yaratmaq potensialına malikdirlər. Dahi bəstəkar L.V.Bethovendən soruşanda ki, o, öz musiqi fikirlərini haradan alır, bəstəkar cavab verirdi: “Mən onları təbiət qoynunda, meşədə, gəzintilərdə, gecənin sükutundan alıram...” [5, s. 9]. Təbiət obrazları dünya musiqi mədəniyyətində geniş yer tutur.

Musiqi özünün emosional gücü ilə geniş auditoriyaya təsir etmək qabiliyyəti ilə iqlim dəyişikliyinə qarşı mübarizədə çox təsirli bir vasitədir. Musiqi təbiət və ətraf mühit mövzusunda rəngarəng emosiyalar oyada bilir: həyəcan, qayğı, ümid və hətta təbiəti qorumaq üçün hərəkətə keçmək arzusu. Azərbaycan musiqisində təbiətin insana mənəvi təsirini və xalqın ona olan sevgisini əks etdirən əsərlər özünəməxsus yer tutur. Milli musiqi təkcə xalqın ruhunu deyil, onun təbiətlə qırılmaz əlaqəsini də musiqi ifadə vasitələri ilə əks etdirir. Bu bağlılıq Azərbaycan musiqisinin ən dərin qatlarında hiss olunur. Azərbaycan xalq musiqisi zəngin milli mədəniyyətin, o cümlədən folklorun bir hissəsi olaraq, təbiət, sevgi, həyat, adət-ənənələr və mühitlə bağlı müxtəlif mövzuları əhatə edir.

Mahnı janrı musiqinin ən sadə janrlardan biri olsa da, onun emosional təsir gücü olduqca böyükdür. Müraciət etdiyimiz mövzu ilə əlaqədar ətraf mühitin təbiətin gözəllilərini təcəssüm etdirən bir sıra Azərbaycan xalq mahnılarını qeyd edək: “Şuşanın dağları” mahnısı (musiqisi və sözləri Xan Şuşinskinindir) gözəl təbiət mənzərələrini, doğma yurda olan sevgini əks etdirir, dinləyicidə vətənpərvərlik hisslərini aşılır. “Uca dağlar”, “Dağda bitər lalələr”, “A dağlar”, “Ay uca dağlar başında”, “Dağlarda çiçək” mahnılarında gözəl dağlarımız təsvir olunur. “Qızıl gül” xalq mahnısı təbiətin gözəlliklərini tərənnüm edərək, onun qorunmasının vacibliyini vurğulayır. “Çiçək”, “Bənövşə” xalq mahnılarında çiçəklərin gözəlliyi haqqında danışılır. Xalq mahnılarında “bulaq mövzusu”da da xüsusi yer tutur: “Söhbət-saz ilə”,

“Getdim gördüm, bulaqdadır”, “Qarabağın maralı”, “Üç gündən bir”, “Getmə bulaq başına”, “Sudan gələn sürməli qız” bu mövzuda mahnılara misal ola bilər. Bu kimi mahnılar təbiəti düşünmək və onu qorumaq hisslərini təşviq edir.

Azərbaycan bəstəkarları da təbiətin gözəlliklərini və zənginliyini müxtəlif janrlı əsərlərində musiqi vasitəsilə ifadə edərək təbiət mövzusunı yüksək səviyyədə tərənnüm etmişlər:

Asəf Zeynallının “Ölkəm” romansı təbiətin gözəlliyinə həsr edilmiş ən təsirli əsərlərdəndir və doğma torpağa, onun təbiətinə, Vətənə olan dərin sevgini təcəssüm etdirir. Süleyman Ələsgərovun “Vətənimdir” mahnısında əziz vətənimizin günəşindən, suyundan, havasından, daha da gözəl olmasından, çiçəklənməsindən bəhs olunur. Fikrət Əmirovun “Azərbaycan elləri” mahnısı Azərbaycan təbiətinin mənzərələrinin və zənginliklərinin parlaq tərənnümüdür və təbiət gözəlliklərinə dərin sevgini ifadə edir. Bəstəkarın “Göygöl” mahnısında Azərbaycan təbiətinin mirvarisi olan Göygölün füsunkarlığı musiqi dili ilə ifadə olunur. Bu cür mahnılar təbiət gözəlliklərinin insana bəxş etdiyi mənəvi rahatlığı tərənnüm edir.

Rauf Hacıyevin “Bakı haqqında mahnı”sında Azərbaycanımızın paytaxtı Bakı və onun Xəzər dənizinə açılan mənzərələri tərənnüm olunur. Mahnı Xəzər sahillərinin gözəlliklərini və Bakının təbiətə inteqrasiya olunmuş cazibəsini əks etdirir. Vəlif Adıgözalovun “Qərənfil” mahnısında bəstəkar qərənfil gülünü sevgi, zəriflik və həyatın gözəlliyi ilə əlaqələndirərək, musiqi vasitəsilə güclü emosional ifadə yaradır. Mahnı lirik janrda ən gözəl nümunələrdəndir. Mahnının mətnindəki poetik duyğu musiqidə öz əksini tapır, bu da əsərin emosional təsirini gücləndirir.

Tofiq Quliyevin “Kəndimiz” mahnısı doğma yurdun təbiət gözəlliklərini və kənd həyatının sadəliyini tərənnüm edir. Mahnının sözlərində kənd mənzərələrinin gözəllikləri, insanların qəlbini oxşayan sadə və səmimi atmosfer əks olunur. Bu mahnı insanların kənd həyatına olan bağlılığını və doğma yurda olan sevgisini ifadə edir. Cahangir Cahangirovun “Qarabağ” mahnısı Azərbaycan xalqının doğma torpağa olan sevgisini təsvir edir. Musiqi vasitəsilə Azərbaycanın dilbər guşələrindən olan Qarabağın dağları, çayları və yaşıl otlaqları təsvir edilir.

Azərbaycan bəstəkarlarının uşaq mahnılarının təhlili göstərir ki, təbiət mövzusunə daha çox müraciət olunur. Tədqiqatçı-alimlər O.Rəcəbov və U.Miriyeva “Musiqi və mənəvi tərbiyə” adlı kitabında bəstəkarlarımızın təbiət haqqında yaratdıqları uşaq mahnıları mövzularına görə belə qruplaşdırılmışdır: fəsilər, fauna, flora, dağlar, çöllər, dənizlər, bulaqlar, meşələr haqqında mahnılar, vətənin sərvətləri, təbiətin qorunması, təbiət hadisələri, göy cisimləri ilə əlaqədar mahnılar [6, s.133].

Təbiətlə bağlı mahnılar bəstəkarlarımızın uşaqlar üçün yazdığı mahnıların böyük bir hissəsini təşkil edir. Bu mahnılar sırasına həm təbiət hadisələrinin təsviri, həm heyvanat aləminə, həm də bitkilərə həsr olunmuş nümunələr daxildir. Təbiət mövzulu mahnılarda başlıca yeri uşağın təbiətə, heyvanlara olan münasibəti, həmçinin təbiət hadisələrinin təsviri tutur. Təbiət mövzusunda Azərbaycan bəstəkarların uşaq mahnılarından Q.Hüseynlinin “Uşaq və buz”, “Yaz günləri”, “Təbiətin keşiyində”, “Yaz”, “Cücələrim”, “Qaranquşla söhbət”, “Məstan pişik”, “Mənim dovşanım”, “Çiçəklərim”, “Nərgiz çiçəyi”, “Üzüm bağında” nümunə göstərmək olar.

Tədqiqatçı-alimlər B.Hüseynli və V.Xəlilov bəstəkarın uşaq mahnıları haqqında belə yazırlar: *“Mahnı vasitəsilə məktəbəqədər uşaqlarda və məktəblilərdə təbiətə vurğunluq, təbiətə, onun ayrı-ayrı guşələrinə, varlığına dərin məhəbbət hissi oyatmağı mühüm yaradıcılıq vəzifəsi kimi qarşıya qoyan bəstəkar demək olar ki, məqsədinə nail olmuş, bu istiqamətdə bir-birindən dəyərli mahnılar bəstələmişdir”* [2, s. 38].

Qeyd edək ki, Azərbaycan bəstəkarlarının təbiət mövzusunda dair mahnıları xalqın təbiətə sevgisini və təbiətin musiqi vasitəsilə tərənnümünü yüksək ustalıqla nümayiş etdirir. Bu əsərlər həm sənət adamlarının təbiətə bağlılıq hissələrini, həm də Azərbaycanın füsunkar mənzərələrini simvolizə edir.

Ümumtəhsil məktəbləri üçün “Musiqi” fənni üzrə dərslik və metodiki vəsaitlərin təhlili göstərir ki, “Gözəl vətən” [7, s. 6-7], “Təbiət və musiqi” [8, s. 26-27], “Çiçəkli yaz” [9, s. 46-47], “Dəniz obrazı Azərbaycan və klassik rus bəstəkarların yaradıcılığında” [9, s. 40-41], “Musiqidə təbiət lövhələri” [10, s. 62-64], “Musiqidə təbiət mənzərəsi” [11, s. 58-59], “Musiqidə təbiət təsviri” [12, s. 44-45], “Azərbaycan mahnılarında məkan obrazı” [13, s. 14-15] kimi mövzular öz əksini tapır. Təbiətlə bağlı Azərbaycan bəstəkarların bir çox mahnılarının dərsliklərə daxil edilməsi müsbət haldır. Bunlara misal olaraq “Mənim dəcəl buzovum” (musiqisi Ağabacı Rzayevanın, sözləri Cahangir Məmmədovundur), “Gözəl vətən” (musiqisi Oqtay Zülfiqarovun, sözləri Teymur Elçinindir), “Uşaq və dovşan” (musiqisi Səid Rüstəmovun, sözləri Abdulla Şaiqindir) [7], “Cücələrim” (musiqisi Qənbər Hüseynlinin, söz. Tofiq Mütəllibovundur), “Payız” (musiqisi Rəşid Şəfəqin, sözləri Əjdər Ağayevindir), “Sərçə” (musiqisi Oqtay Rəcəbovun, sözləri Teymur Elçinindir) [8], “Xəzər” (musiqisi Səid Rüstəmovun, sözləri Mirmehdi Seyidzadəninindir), “Qızıl payız” (musiqisi Səid Rüstəmovun, sözləri Mirmehdi Seyidzadəninindir), “Qərənfil” (musiqisi Səid Rüstəmovun, sözləri Mirmehdi Seyidzadəninindir), “Yaz günləri” (musiqisi Cahangir Cahangirovun, sözləri Mirzə Sabirindir), “May” (musiqisi Şəfiqə Axundovanın, sözləri Mirmehdi Seyidzadəninindir) [9], “Azərbaycanım” (musiqisi Rauf Hacıyevin, söz. Əli Əlibəylinindir), “Abşeron mahnısı” (musiqisi Telman Hacıyevin, sözləri Nəbi Xəzrinindir), “Bayram axşamları” (musiqisi Ramiz Mirişlinin, sözləri Fikrət Qocanıdır), “Gözəl Quba” (musiqisi Səid Rüstəmovun, söz. Mirmehdi Seyidzadəninindir), “Kəndimiz” (musiqisi Tofiq Quliyevin, sözləri Zeynal Cabbarzadəninindir), “Səhər nəğməsi” (musiqisi Əşrəf Abbasovun, sözləri Yusif Əzimzadəninindir), “Dəniz” (musiqisi Cahangir Cahangirovun, sözləri Aslan Aslanovundur), “Bahar gəlir” (musiqisi Fikrət Əmirovun, sözləri Zeynal Cabbarzadəninindir) [10], “Ay Xəzər” (musiqisi Nazim Əliverdibəyovun, sözləri Nəbi Xəzrinindir), “Azərbaycan” (musiqisi Səid Rüstəmovun, sözləri Səməd Vurğunudur), “Araz” (musiqisi Asəf Zeynallının, sözləri Rəsul Rzanıdır), “Şən Azərbaycan” (musiqisi Polad Bülbüloğlunun, sözləri Məstan Günərinindir), “Qarabağ” (musiqisi Cahangir Cahangirovun, sözləri Rəfiq Zəkaniyəndir), “Qış mahnısı” (musiqisi Əfsər Cavanşirovun, sözləri Tofiq Mütəllibovundur), “Bənövşə” (musiqisi Soltan Hacıbəyovun, sözləri Mirmehdi Seyidzadəninindir), “May” (musiqisi Rəşid Şəfəqin, sözləri Rüfət Əhmədizadəninindir) [11], “Bakı haqqında mahnı” (musiqisi Vasif Adıgözəlovun, sözləri Rəsul Rzanıdır), “Təmiz səma altında” (musiqisi Oqtay Rəcəbovun, sözləri Həmid Abbasıdır) [12], “Azərbaycan” (musiqisi Rəşid Şəfəqin, sözləri Hikmət Ziyanıdır), “Azərbaycana gəlsin” (musiqisi Tofiq Quliyevin, sözləri Suleynam Rüstəmindir) [13], “Günəşə yollar çək” (musiqisi Azər Dadaşovun, sözləri Nüsrət Kəsəmənlinindir), “Nə gözəldir Azərbaycan!” (musiqisi Eçin Sabitoğlunun, söz. İbrahim Kəbirlinindir), “Azərbaycan” (musiqisi Müslüm Maqomayevin, sözləri Nəbi Xəzrinindir), “Bahar nəğməsi” (musiqisi və sözləri Üzeyir Hacıbəylinindir) [14], “Qarabağ bayatıları” (musiqisi Azər Dadaşovundur, sözləri Nüsrət Kəsəmənlidir), “Şəhərimiz” (musiqisi Səid Rüstəmovun, sözləri Mirmehdi Seyidzadəninindir) [15] və s. göstərə bilərik.

Qeyd edək ki, Azərbaycan bəstəkarları təbiət mövzularını təcəssüm etdirərkən istifadə etdikləri müxtəlif musiqi ifadə vasitələri ilə təbiət mənzərələrini parlaq təsvir etmişlər. Məsələn, uzun legato keçidləri çayların axarını təsvir edir, qısa və kəskin ritmik zərbələr isə külək və ya yağış təsvirinə xidmət edir. Mahnıların instrumental müşayiəti təbiət səhnələrinin canlı və rəngarəng təsvirini təmin edir.

Təbiət mövzusunda həsr olunan mahnıların əksəriyyəti “Segah”, “Şur”, “Rast”, “Bayatı-Şiraz” məqamına əsaslanır ki, bu da onların dinləyicidə oyatdığı əhval-ruhiyyə ilə bağlıdır. *Bədii-ruhi təsir cəhətindən “Rast” dinləyicidə mərdlik və gümrahlıq hissi, “Şur” şən, lirik ‘əhval-ruhiyyə, “Segah” məhəbbət hissi, “Şüştər” dərin kədər, “Çahargah” həyacan və ehtiras, “Bayatı-Şiraz” qəmginlik, “Hümayun” isə “Şüştər”ə nisbətən daha dərin kədər hissi oyadır* [1, s.19].

Azərbaycan bəstəkarların mahnıları təbiətin bənzərsizliyini, mənzərələrinin eczaklıqlığını və xalqın təbiətə olan sevgisini əks etdirir. Bu qəbildən olan mahnılar doğma təbiətimizin gözəlliklərini və xalqın ona olan bağlılığını ifadə edərək, dinləyicilərə Azərbaycan təbiətinin füsunkarlığını və mənəvi dəyərini çatdırır, hər kəs təbiəti qorumaq üçün məsuliyyət hissini aşılayır. Təbiət mövzusu təcəssüm etdirən mahnılar Azərbaycan zəngin xəzinəsinin bir parçasıdır, təbiət və ətraf mühitin qorunması ilə bağlı tərbiyəvi işdə böyük əhəmiyyət kəsb edir, insanlara təbiətə olan sevgini, onun gözəlliyini və onu qorumağın vacibliyini xatırladır. Bu gözəl mahnıları zərif duyğularla yaşayan, təbiəti sevən istedadlı insanlar yaradıblar. İnsan bütün canlılardan üstün yaradılan, elmi, bədii kəşflər meydana çıxaran, təbiəti zənginləşdirən bir varlıqdır. Buna baxmayaraq, təəssüf ki, bəzən insan özü bilmədən, bəzən isə bilərəkdən təbiətin qəniminə çevrilir. O, özünün yaratdıqları ilə təbiəti fəlakətə sürükləyir, təbiətə ziyan vurur.

Gəlin təbiətimizi qoruyaq və onu tərənnüm edək. *Bulağın, arxın, çayın, gölün, dənizin - bir sözlə, suyun qədrini bilək ki, “Getdim gördüm, bulaqdadır” ürəklə oxuya bilək. İqlim dəyişikliyi olmasın ki, “Əcəb səfalı dağlar”, “Söhbət saz ilə” oxuya, “Qubanın ağ alması”nın dadını-ətrini duyaq* [3, s.13].

Beləliklə, Azərbaycan bəstəkarlarının mahnılarında təbiət mövzusu xalqın təbiətə olan sevgisinin, ona olan dərin ehtiramının, bağlılığının əksidir. Bu mahnılar təbiətin insan həyatındakı mühüm yerinin və onunla olan harmoniyanın bədii ifadəsidir. Musiqi və təbiətin qarşılıqlı təsiri mədəniyyətimizin zənginliyinin, incəliyinin parlaq ifadəsidir.

Təbiət mövzusu təcəssüm etdirən mahnıların tərbiyəvi əhəmiyyəti olduqca böyükdür və tərbiyənin bütün tərkib hissələri (mənəvi-əxlaqi, estetik, əmək, ekoloji və s.) baxımından çox qiymətli vasitə kimi təlim-tərbiyə prosesində səmərəli şəkildə istifadə edilməlidir.

Ədəbiyyat

1. Hacıbəyli Ü. Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2019, 360 s.
2. Hüseynli B., Xəlilov V. Bəstəkar Qəmbər Hüseynli. Bakı, “Gənclik”, 1997, 99 s.
3. Köçərli İ. Xalq mahnılarımızda təbiət: motivlər və obrazlar. // 525-ci qəzet, 25 oktyabr (№196), 2024.
4. Qurbanəliyeva S. Şəxsiyyət və musiqi. Bakı, “Adiloğlu”, 2010, 160 s.
5. Musiqi ədəbiyyatı. Uşaq musiqi və incəsənət məktəb şagirdləri üçün proqram-konspekt, // tərtibçi sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru A.İbrahimova, layihənin müəllifi və rəhbəri: sənətsünaslıq üzrə elmlər doktoru, professor Tərlan Seyidov. Bakı, BMA, 2019, 55 s.
6. Rəcəbov O., Miriyeva U. Musiqi və mənəvi tərbiyə, Bakı, “Maarif”, 1995, 162 s.
7. Rəcəbova N., Quliyeva Ş., Əliyeva Z. Ümumtəhsil məktəblərinin 1-ci sinfi üçün “Musiqi” dərslisi. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2020, 80 s.
8. Rəcəbova N., Quliyeva Ş., Əliyeva Z. Ümumtəhsil məktəblərinin 2-ci sinfi üçün “Musiqi” dərslisi. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2021, 64 s.
9. Rəcəbova N., Quliyeva Ş., Əliyeva Z. Ümumtəhsil məktəblərinin 3-cü sinfi üçün “Musiqi” dərslisi. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2022, 64 s.
10. Rəcəbova N., Quliyeva Ş., Əliyeva Z. Ümumtəhsil məktəblərinin 4-cü sinfi üçün

“Musiqi” dərsliyi. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2023, 80 s.

11. Rəcəbov O., Kazımov N., Axundova Y., İmanova O. Ümumtəhsil məktəblərinin 5-ci sinfi üçün “Musiqi” dərsliyi. Bakı, “Təhsil”, 2020, 80 s.

12. Rəcəbov O., Kazımov N., Axundova Y., Hüseynova L. Ümumtəhsil məktəblərinin 6-cı sinfi üçün Musiqi dərsliyi. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2021, 112 s.

13. Rəcəbov O., Kazımov N., İmanova S. Ümumtəhsil məktəblərinin 7-ci sinfi üçün “Musiqi” dərsliyi. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2022, 96 s.

14. Rəcəbov O., Kazımov N., Babayeva A. Ümumtəhsil məktəblərinin 8-ci sinfi üçün “Musiqi” dərsliyi. Bakı, “Təhsil”, 2019, 96.

15. Rəcəbov O., Kazımov N., Qasımov R. Ümumtəhsil məktəblərinin 9-cu sinfi üçün “Musiqi” dərsliyi. Bakı, “Təhsil”, 2020, 128 s.

Internet resursları

16. Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili: <https://president.az/az/articles/view/62737>

ТЕМА ПРИРОДЫ В ПЕСНЯХ АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ КОМПОЗИТОРОВ

Гасанова Саида Захидовна

Резюме

Особое место в Азербайджанской музыке занимают произведения, выражающие любовь народа к природе. Красота природы с большим мастерством выражена как в азербайджанской народной музыке, так и в произведениях композиторов.

В статье рассматриваются вопросы воплощения темы природы в песнях азербайджанских композиторов.

NATURE THEME IN THE SONGS OF AZERBAIJAN COMPOSERS

Hasanova Saida Zahid

Summary

Works expressing the people's love for nature occupy a special place in Azerbaijani music. The beauty of nature is reflected with great skill both in Azerbaijani folk songs and in the work of composers.

The article examines the issues of the embodiment of the theme of nature in the songs of Azerbaijani composers.

Rəyçi:müəllim Quliyeva Ü.

*GDU-nun “Musiqi fənləri” kafedrasının 28 oktyabr 2024-cü il tarixli kafedra iclasın 5 sayılı protokolu
Daxil olma tarixi 06 fevral 2025- ci il*

Çapa verildiyi tarix 04.04.2025

Çap vərəqi: 12,4 ç.v. Tiraj :300 ədəd

Gəncə Dövlət Universitetinin nəşriyyatı

Ünvan: Gəncə şəhəri, Heydər Əliyev prospekti, 429

E-mail: elm@gdu.edu.az, (+99422) 266 01 88